

Zpráva z konference ENCLE & IJCLE 2019 „Improving the Future: using Clinical Legal Education to educate Lawyers for a Just Society“ konané na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě

Ve dnech 3.–5. července 2019 se na půdě Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě konala již sedmá každoročně pořádaná konference *International Journal of Clinical Legal Education (IJCLE)*¹ ve spolupráci s *European Network for Clinical Legal Education (ENCLE)*.² Letošní konference týkající se klinického právního vzdělávání nesla název *Improving the Future: using Clinical Legal Education to educate Lawyers for a Just Society*.³ Klinické právní vzdělávání (CLE) představuje v Evropě rychle se rozvíjející a dnes již široce přijímanou formu právního vzdělávání, která je založena na praktické zkušenosti studentů a která studenty práv a právnické fakulty obvykle propojuje s místní komunitou.⁴ Název konference a tedy její bližší téma, vyzdvihující výuku právníků pro spravedlivou společnost, nemohlo být dle *Johnnyho Halla* z *Faculty of Business and Law, Northumbria University*, zvoleno relevantnější s ohledem na globální situaci, ve které demokratické normy a institut právního státu jsou přinejmenším zpochybňovány, ne-li otevřeně napadány.⁵ Konference se dotkla i aktuálního tématu klimatické změny a environmentální spravedlnosti (*environmental justice*).

Ve středu 3. července ještě před oficiálním zahájením samotné konference proběhl workshop pořádaný ENCLE s názvem *European Best Practice Standards – International and European Perspectives*.⁶ Navazoval na předchozí *workshop* konaný v lednu 2019 ve Valencii, kde byla započata diskuse na téma společných evropských standardů pro CLE. Cílem červencového *workshopu* bylo prodiskutovat závěry z Valencie a učinit další kroky směrem ke konkretizaci a přijetí společných standardů. V odpoledních hodinách probíhaly paralelně desetiminutové prezentace o zkušenostech s CLE, interaktivní seminář *The experimental experiential exercise*⁷ a prezentace zkušeností z *Northumbria University* a *Cambridge University*. V rámci sedmi desetiminutových prezentací bylo možné zhlédnout například prezentaci *Shauna McCarthyho* z australské *University of Newcastle Law School*, který představil tamní *pro bono* právní kliniku probíhající každoročně v surfovém klubu na pláži. Navzájem zde spolupracují studenti práva a studenti sociální práce, což v nich buduje vzájemný respekt a dle *McCarthyho* zmíněné také zvyšuje zájem studentů práva o *pro bono* práci do budoucna. Zajímavou otázku vznesla ve své prezentaci také

1 Prestižní evropský časopis věnovaný klinickému vzdělávání, který vydává anglická *Northumbria University*. Dostupné z: <<https://www.northumbriajournals.co.uk/index.php/ijcle>>.

2 Spolek sídlící v Olomouci sdružující lidi z různých zemí se zájmem o prosazování spravedlnosti a zvyšování kvality výuky práva skrze klinické právní vzdělávání. V současnosti má 240 členů a více než 20 spolupracujících institucí. Informace dostupné z: <<http://encle.org/>>.

3 Překlad autorky: „Zlepšování budoucnosti: využití klinického právního vzdělávání ke vzdělávání právníků pro spravedlivou společnost.“

4 Srov. např.: ENCLE: Definition of a Legal Clinic [online]. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <<http://encle.org/about-encle/definition-of-a-legal-clinic>>; ENCLE: Mission Statement [online]. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <<http://encle.org/about-encle/memorandum-of-understanding-statute-in-entirety>>.

5 Johnny Hall, *Faculty of Business and Law, Northumbria University* (úvodní text v konferenční brožůře, s. 2).

6 Překlad autorky: „Evropské standardy nejlepší praxe – mezinárodní a evropské perspektivy.“

7 Překlad autorky: „Experimentální zkušenostní cvičení.“

Samantha Rasiah z *Northumbria University*, a to není-li na místě přehodnotit tradičně prezentovanou *image* absolventa práv jako *barristera* (advokáta) – osoby v taláru s parukou. Téma je velmi relevantní zejména v prostředí Velké Británie, kde velká část absolventů práv se *barristerem/solicitem* nikdy nestane. Je tedy otázkou, neměly-li by právnické fakulty studenty připravit na širší okruh možných právních profesí, tedy s důrazem na široce uplatnitelné právní dovednosti,⁸ nejen znalosti. Prezentován byl také pražský fakultní program *Street Law*⁹ vedený *Michalem Urbanem*, s důrazem na jeho již desetileté výročí. Prezentace se ujal *Tomáš Friedel* a *Marek Zima* z Právnické fakulty Univerzity Karlovy (PF UK). Paralelní interaktivní seminář byl veden *Richardem Grimesem* z *University of York* a *Michalem Urbanem* z PF UK spolu s účastníky prvního ročníku kurzu *LL.M. and Certificate in Experiential Learning and Teaching*¹⁰ nabízeným PF UK ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci. Poslední paralelní program zajistily *Lyndsey Bengtsson* z *Northumbria University* a *Jodi Gardner* s *Mary Spector* z *Cambridge University* přednáškami o zkušenostech s CLE na jejich domovských univerzitách.

V odpoledních hodinách byla konference slavnostně zahájena a *prof. Melanie Walker* z jihoafrické *University of the Free State* vystoupila s úvodním proslidem (*keynote speech*) na téma *Why (epistemic) justice matters*.¹¹ *Prof. Walker* se zaměřila na téma epistemické spravedlnosti, tedy té, která odmítá předsudky o osobě, která nám informace či výpovědi podává. Tyto předsudky totiž často ovlivňují, jakou věrohodnost a význam informaci přikládáme, tedy mohou mít přímou vazbu na zajišťování spravedlnosti. *Prof. Walker* zmíněné demonstrovala například nevěrohodností černošských obyvatel coby svědků u jihoafrických soudů v době *apartheidu*. Právní kliniky mohou být významným pomocníkem pro získání schopnosti identifikace a vyvarování se takových předsudků, zajištění „práva být slyšen“ všem, a na tento cíl by se i měly zaměřovat. Stejně tak mohou učit rozpoznat nespravedlnost tam, kde ji běžně společnost nevidí či ani vidět nechce. *Prof. Walker* proslav příhodně zakončila slovy *Nelsona Mandely*: „*To be free is to respect and enhance the freedom of others.*“¹²

Ve čtvrtek 4. července měli účastníci konference výběr ze čtyř paralelních bloků. V raních hodinách probíhal interaktivní seminář *The Role of Risk Taking in Justice Education*¹³ (*Galowitz, Klein, Stege*), trojice přednášek zaměřená na mediaci (*Iremashvili, Nair, Wolfreys*), dvojice přednášek *Oral History as a Method for Advancing Justice and Educating for a Just Society*¹⁴ (*Krieger*) a *Outreach Clinics in areas of Deprivation – Shaping Student Aspirations and Contributions to Society*¹⁵ (*Fisher-Frank, Hansen*), poslední variantou byla přednáška a interaktivní seminář zabývající se psychologickými aspekty práce právníka. *Alina Starosta* z *University of the Witwatersrand and Wits Law Clinic* upozornila

⁸ Např.: právní psaní, vyhledávání právních informací, právní analýza, formulace právního názoru, právní argumentace či prezentační dovednosti.

⁹ Programy *Street Law* umožňují studentům práv setkávat se s právními laiky a vzdělávat je ve vybrané právní oblasti. Studenti mohou docházet učit například na střední školy, do věznic, center pro nezaměstnané či center pro příslušníky národnostních a etnických menšin (HONUSKOVÁ, Věra – KUKLÍK, Jan – URBAN, Michal. *Prakticky orientované metody výuky – historie, přínosy, rizika. Metodologie praktických forem právního vzdělávání*. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, s. 10).

¹⁰ Více informací dostupných z: <<https://www.prf.cuni.cz/en/llm-and-certificate-in-experiential-learning-and-teaching-1404058406.html>>.

¹¹ Překlad autorky: „Proč na (epistemické) spravedlnosti záleží.“

¹² Překlad autorky: „Být svobodný znamená respektovat a posilovat svobodu druhých.“

¹³ Překlad autorky: „Role podstupování rizik ve vzdělávání pro spravedlnost.“

¹⁴ Překlad autorky: „Orální historie jako metoda prosazování spravedlnosti a vzdělávání pro spravedlivou společnost.“

¹⁵ Překlad autorky: „Terénní kliniky v oblastech strádání – formování aspirací studenta a přínosy pro společnost.“

v rámci svého příspěvku na významnou roli psychologie. *Starosta* upozornila na fakt, že znalost psychologie je u právníků a právních studentů výrazně, ne-li úplně, opomíjena. Právníci však běžně s klienty vedou rozhovory, jejichž průběh a způsob jejich vedení právníkem nepochybně ovlivňuje, jaké možnosti řešení jsou klientovi nabídnuty a pro které se klient nakonec rozhodne. Prvotní komunikace právníka s klientem ovlivňuje celý jejich budoucí vztah a vyřešení daného případu. Je třeba si uvědomit, že rozhovor může být veden různými způsoby, s různými výsledky. Dle *Starosty* je proto klíčové, aby znalost příslušných oblastí psychologie pro právníky nebyla podceňována a do studia práva začleněna. Zajímavý interaktivní seminář s důrazem taktéž na psychologii následně vedl *Przemek Kubiak* z Lodžské univerzity. V rámci svého příspěvku si kladl otázku, jak to, že se lidé neučí být šťastní, přestože je to jejich hlavní životní cíl. Studenti práv by se tedy měli učit právním dovednostem, včetně dovednosti být šťastný. Neměly by se ve výuce opomíjet dovednosti jako jsou zvládání stresu, emoční inteligence, motivace a duševní pohoda (*wellbeing*). *Kubiak* na několika aktivitách demonstroval, že problém není s profesí či světem, ale s tím, jak na ně nahlížíme a reagujeme. Je tak třeba neustále trénovat náš způsob myšlení. Jak řekl sám *Shakespeare*: „*there is nothing either good or bad, but thinking makes it so*“.¹⁶

Dopolední program nabídl interaktivní semináře *Confronting competing interests in clinic – Is the purpose of CLE to educate lawyers for a just society?*¹⁷ (*Roper*) a *Sustainability as the impact-factor for CLE*¹⁸ vycházející z polské zkušenosti (*Czernicki*). Další blok příspěvků se zaměřil na využití technologií za účelem usnadnění přístupu k právním informacím, radám a spravedlnosti obecně (*Gerdes, Yeatman a Babiarz, Grové*). V třetím bloku bylo představeno *CLE* v Maďarsku (*Kálmán*) a zkušenosti z irského *Street Law* programu (*Grealy*). Poslední blok se zaměřil na filozofické a teoretické perspektivy *CLE* a probíhal celý den. Každá z prezentací měla být základem jedné z kapitol připravované publikace týkající se filozofického a teoretického rámce *CLE*, která má vyjít v roce 2020 (nakladatelství *Routledge*). Vystoupil v něm například *Hugh McFaul* z *The Open University* (UK), který hovořil o etice ctnosti (*virtue ethics*) v souvislosti s *CLE* a představil *Education 4 Justice Initiative*, která vznikla v rámci *The Doha Declaration: Promoting a Culture of Lawfulness* (OSN), na jejichž stránkách,¹⁹ obsahujících bezplatnou databázi zdrojů, lze mimo jiného nalézt celé lekce a cvičení pro studenty na nejrůznější témata (př. *integrity and ethics, wildlife and forest crime, cybercrime*). Příspěvek zde měl také *Mutaz Qafisheh* z *Hebron University* (Palestina), kde právní klinika předcházela a napomohla vzniku právníkové fakulty. *Qafisheh* představil tamní *CLE*, zahrnující dnes 14 právních klinik s různým zaměřením a program *Street Law*, a zamýšlel se nad významem teorie pro osoby v praxi. S příspěvky v průběhu dne vystoupili také *Getachew Asséfa* z *Addis Ababa University*, *Su Robertson* z *Westjustice & the Australian National University*, *Gülriz Uygur* z *Ankara University Law School* a *Omar Madhloom* z *University of Bristol*.

Odpolední program se v jednom z bloků zaměřil na téma klimatické změny a environmentální spravedlnosti (*environmental justice*) a roli, kterou v této oblasti mohou sehrát právní kliniky (*Levett, Pal, Boulton, Robinson-Dorn, Chukwu*). Další blok nabídl témata

¹⁶ Překlad autorky: „Neexistuje dělení na buď dobré, nebo zlé, to vytváří až myšlení.“

¹⁷ Překlad autorky: „Konfrontování konkurenčních zájmů v klinice – je účelem klinického právního vzdělávání vzdělávat právníky pro spravedlivou společnost?“

¹⁸ Překlad autorky: „Udržitelnost jako faktor dopadu pro klinické právní vzdělávání.“

¹⁹ Dostupné z: <<https://www.unodc.org/e4j/en/index.html>>.

*Taking Human Rights Seriously. International Standards, National Regulations and Legal Clinics*²⁰ (Gascon-Cuenca, Malzani, Ghitti), *Defining the concept of law clinics as a basis for developing clinical standards*²¹ (Jelinic) a *Innovative Tools for CLE's Quality Assessment*²² (Tsypiashchuk, Halai, Lomzhets, Agaian). Poslední blok příspěvků byl věnován zejména právní etice a hodnotám ve výuce. Hana Draslarová z PF UK ve svém příspěvku upozornila na to, že hodnoty tvoří vedle znalostí a dovedností zásadní prvek, na který by se ve výuce práva mělo cílit, který je ale ze zmíněných nejvíce opomíjen. Apelovala na to, s ohledem zejména na českou zkušenost, aby se hodnoty nevyjímalily pouze v promočních proslovech, ale zejména ve výuce, včetně právních klinik. Dle Draslarové nelze opomíjet, že máme řadu dalších hodnot, které nejsou zakomponované ve výuce etiky, tato jako jediná proto nemusí být pro účely výuky dostatečná. Timothy Casey z California Western School of Law vyzdvihl význam výuky etiky, která v sobě zahrnuje výuku hodnot. Představil univerzitní program zaměřený na CLE, který studentům nabízí nejprve simulovanou právní kliniku a teprve posléze kliniku se skutečnými klienty. Studenti tak mají možnost vyzkoušet si řešení etických problémů (a vytvořit si tzv. etický radar) nejprve skrze simulaci bez rizik a výuka zde probíhá, jak Casey zdůraznil, na základě tří základních prvků CLE – zkušenosti, reflexe a zpětné vazby. Nakonec Jo Milne z Flinders University (Austrálie) hájila názor, že etika by kromě samostatného kurzu měla být zakomponována také do právních klinik, aby si studenti teoretické znalosti mohli co nejlépe spojit s praxí a být zároveň schopni je v praxi řešit. Diskusi Milne podnítila seznámením účastníků s australským medializovaným případem v oblasti právní etiky známým pod názvem Lawyer X.

Večerní program obsahoval blok interaktivních seminářů zaměřených na zkušenosti s programy *Street Law*, včetně možné spolupráce studentů práv a studentů pedagogiky (Cullen, Heverin, Roe, Fernandez Artiach, Elias Esteve, Vanyo, García Tort). V dalším bloku byly prezentovány zpětné vazby a hodnocení absolventů právní kliniky *School of Law, National University of Ireland, Galway (Donnelly)*, které byly doplněny příspěvky *CLE and the Strategic Learner*²³ (Blackburn, Jones) a *Shaping future lawyers' aspirations and contributions to a just society – what happens when you have reluctant students and no traditional law clinic?*²⁴ (Trewern, McNair). V posledním bloku byli účastníci konference seznámeni s CLE v Indii, kde klinická výuka je povinná již od roku 1998. Zmíněny byly tzv. kliniky právní gramotnosti (*legal literacy clinics*), které pomáhají různým skupinám lidí, například zdravotním sestrám, ve zvyšování právní gramotnosti. Právní kliniky díky poskytování právních rad bezplatně mají v Indii zcela zásadní význam (*Shukkur*). Dále byla prezentována zkušenost s právní klinikou na *University of South Wales* a kterých chyb se při zakládání kliniky vyvarovat. Jako významný prvek byla vyzdvížena smlouva (*learning contract*) školy se studentem právní kliniky, která stanoví vzájemná pravidla pro její fungování a vede studenta k zodpovědnějšímu přístupu a motivaci k práci v klinice (*Menard, Sweetman*). Jako poslední vystoupila Klára Adámková z PF UK, která ve svém příspěvku představila praxi středoškolských simulovaných soudů organizovaných pražským fakultním programem *Street Law*. Zdůraznila tři důležité části simulovaného

²⁰ Překlad autorky: „Braní lidských práv vážně, mezinárodní standardy, národní předpisy a právní kliniky.“

²¹ Překlad autorky: „Definování konceptu právních klinik jako základ pro tvorbu standardů klinik.“

²² Překlad autorky: „Inovativní nástroje pro hodnocení kvality v klinickém právním vzdělávání.“

²³ Překlad autorky: „Klinické právní vzdělávání a strategický student.“

²⁴ Překlad autorky: „Formování aspirací budoucích právníků a jejich přínosu pro spravedlivou společnost – co se stane, když máte pasivní studenty a žádnou tradiční právní kliniku?“

soudu – přípravu, sehrání soudního jednání a zejména reflexi. Nakonec došla k závěru, že simulované soudy jsou významným nástrojem pro zvyšování právní gramotnosti a na základě průzkumu potvrdila, že tento názor sdílí i samotní studenti.

Páteční program 5. července nabídl účastníkům tři paralelní tematické bloky. První obsahoval témata *Transformative learning in legal education*²⁵ (Kislova), *Decolonising the CLE curriculum*²⁶ (du Plessis) a *The development of methodological and ideological students' autonomy through CLE*²⁷ (Tournaux, Deramat). Ve druhém se prezentující zaměřili na *More than Just Law: Valuing the Social Heart of CLE*²⁸ (Robertson), *Legal Awareness Index – a tool for measuring ability to understand the law and ability to act in “good” way in legally relevant situations*²⁹ (Gealfow), *Striving for the Preservation of a Free Society: The Role of CLE*³⁰ (Mkwebu). Třetí blok se zabýval právní etikou a jejím významem ve výuce (Curos, Mazur a Berdisová) a možnou rolí právních klinik při podpoře silné občanské společnosti v Evropě – představení pilotních aktivit Visegrádských zemí pro roky 2019–2020 (Barabas, Geller). Peter Curos z *University of Oslo* zdůraznil zásadní význam výuky etiky, potřebu zakomponovat ji do právních klinik, aby se jí studenti mohli učit v praxi. Výuku etiky vymezil také jako nástroj ke změně nahlížení, často nelichotivého, na právní profesi, s důrazem na výchovu právníků, kteří mají společenskou odpovědnost (*socially responsible lawyer*). Jan Mazur a Lucia Berdisová z Univerzity Komenského v Bratislavě ve výuce práva rozlišili tři důležité části – znalosti, dovednosti a identitu. Identitou rozuměli potřebu naučit studenta, co to znamená být právníkem, jaká je jeho role ve společnosti, pochopit vazbu práva na společnost a odpovědnost ke klientům. K tomu je klíčová výuka právní etiky, a to ideálně v určité kombinaci samostatného předmětu a jejího zakomponování do dílčích předmětů (včetně klinik).

Dopoledne jeden z bloků nabídl interaktivní semináře *More Roads to Rome: Unpacking Assumptions and Considering Alternative Conceptions for Educating Lawyers for a Just Society*³¹ (Maurer, Wortham, Klein) a *Just us or justice? How much should we encourage students to interrogate their identity and privilege when talking about justice?*³² (Cody). Další blok pak přispěvek o zkušenosti mezioborové právní kliniky *London South Bank University* v souvislosti s právními technologiemi (Russell), prezentaci a hodnocení projektu *Innocence Projects*, ve kterém studenti dobrovolně pomáhají osobám (opětovným prostudováním jejich případu), které obvykle tvrdí, že byly odsouzeny za trestné činy, které nespáchaly (Speechley, Greenwood). Poslední příspěvek tohoto bloku pak posluchače seznámil s praktickým dopadem *CLE* ve společnosti v Anglii a Walesu (Sandbach, Johnson). V posledním bloku byly prezentovány snahy o podporu a rozšíření možností praktické zkušenosti studentů *Seattle University School of Law* v zahraničí, při zachování pravidelného kontaktu s domovským vyučujícím (reflexe), která by jim zajistila klíčové

²⁵ Překlad autorky: „Transformativní učení v právním vzdělávání.“

²⁶ Překlad autorky: „Dekolonizování studijního plánu klinického právního vzdělávání.“

²⁷ Překlad autorky: „Rozvoj metodologické a ideologické autonomie studentů skrze klinické právní vzdělávání.“

²⁸ Překlad autorky: „Více než jen právo: cenění si sociálního srdce klinického právního vzdělávání.“

²⁹ Překlad autorky: „Index právního vědomí – nástroj pro měření schopnosti rozumět právu a schopnosti „správně“ jednat v právně relevantních situacích.“

³⁰ Překlad autorky: „Usilování o zachování svobodné společnosti: role klinického právního vzdělávání.“

³¹ Překlad autorky: „Více cest do Říma: rozebírání předpokladů a uvažování o alternativních koncepcích pro vzdělávání právníků pro spravedlivou společnost.“

³² Překlad autorky: „Jen my, nebo spravedlnost? Jak moc bychom měli podporovat studenty ve zkoumání své identity a svého zvýhodnění, když hovoříme o spravedlnosti?“

znalosti, dovednosti a hodnoty pro uplatnění v mezinárodním prostředí (Dutton). Luba Krasnitskaya z *Helsinki Foundation for Human Rights* se zabývala otázkou, je-li a v jaké míře obsažena výuka lidských práv v CLE a jaké mohou být případné problémy. Věnovala se i možným metodám jejich výuky jako například sepisování *amicus curiae*, sledování soudních řízení a analýza národní legislativy či příprava dokumentů pro orgány OSN. Poslední příspěvek bloku se věnoval rostoucímu významu mediace a souvisejících dovedností v polském CLE. Mediace nabývá na významu jak v právních kancelářích, tak i v tzv. *free-of-charge legal points*, tedy bezplatných poradnách, které v Polsku fungují na základě nové právní úpravy z roku 2015 o bezplatné právní pomoci a právním vzdělání a které představují pro mnohé studenty lákavé místo uplatnění. Prezентující se pokusili vymezit hlavní dovednosti potřebné pro mediaci, včetně jazykových, stavíc na *The Brown Mosten International Client Consultation Competition* kritériích (Milan-Gee, Gee, Klimek).

Odpolední program nabídl výběr mezi prezentací zkušeností s CLE v Turecku (Ozdemir, Uygur) a příspěvkem *Filing cases: what role for future lawyers?*³³ (Amato), dále pak příspěvkem *Contracting Technology: Exploring the use of technology in clinical teaching using relational contracting theory*³⁴ (Simmonds) a příspěvkem *Uniting for Justice – Connecting, Coordinating and Collaborating through the Justice Hub*,³⁵ ve kterém byl prezentován projekt *University of Manchester* zvaný *Justice Hub*, zahrnující řadu právních klinik a klinických programů ve spolupráci s veřejností, charitami i privátním sektorem. Zahrnuje mimo jiné i mezi studenty populární *Dementia Law Clinic*, poskytující bezplatné právní rady osobám s demencí a jejich rodinám (McGourlay).

V odpoledních hodinách proběhlo slavnostní zakončení konference, při kterém zazněl závěrečný příspěvek prof. Élise Poillot z *University of Luxembourg*, který účastníky seznámil s projektem *Skills Transfers In Academia: A Renewed Strategy Enhancing legal clinics in the European Union* (STARS) cílícím na inovaci ve vzdělávání, zejména co se týče inovativních výukových metod. Partnerství pěti evropských univerzit, včetně Univerzity Palackého v Olomouci, tak v rámci tohoto projektu chystá uskutečňovat řadu zajímavých aktivit, včetně mezinárodních konferencí či letních škol.³⁶ Konference se těšila účasti více než 140 zájemců³⁷ o klinické právní vzdělávání z více než 20 zemí světa³⁸ a nabídla celou řadu podnětných příspěvků. Podtrhla tak zásadní význam klinického právního vzdělávání pro studium práva, jako i jeho význam pro dosažení spravedlivé společnosti. Nezbyvá než poděkovat organizátorům konference a těšit se na ročník příští.

Anna Hejzlarová*

³³ Překlad autorky: „Podání k soudu: jakou mají roli pro budoucí právníky?“

³⁴ Překlad autorky: „Smluvní technologie: zkoumání využití technologie v klinické výuce pomocí teorie relační kontraktace.“

³⁵ Překlad autorky: „Sjednocování se pro spravedlnost – spojování, koordinování a spolupracování skrze Justice Hub.“

³⁶ Blíže k projektu a jeho cílům viz: <http://www.lawstars.eu/project.aspx?#section_2>.

³⁷ ENCLE: 7th ENCLE Conference together with IJCLE [online]. [cit. 2019-07-10]. Dostupné z: <<http://encle.org/news-and-events/encle-conference/call-for-proposal>>.

³⁸ Johnny Hall, *Faculty of Business and Law, Northumbria University* (úvodní text v konferenční brožůře, s. 2).

* Mgr. Anna Hejzlarová, Centrum právních dovedností, Právnická fakulta Univerzity Karlovy. E-mail: hejzlarova@prf.cuni.cz.